

Uit de tijdschriften

Kampen, J.A. van, 'Johannes van Vloten in Deventer'. In: *Spiegel Historiae* XII (1977) 10 (oktober) pp. 541 - 547.

Johannes van Vloten (1818 - 1883), theoloog, letterkundige en maatschappijhervormer, had een oeuvre van ongeveer 1600 boeken en artikelen. Hij was een aanhanger van de achttiende eeuwse rationalisten en optimisten en hij ging uit van de mogelijkheid, dat de mens tot een redelijk en mondig wezen was op te voeden.

Van Vloten heeft, ondanks een volbrachte theologische studie, nooit op de kansel gestaan; wel voor de klas: eerst te Rotterdam en vervolgens, na een lange onderbreking, op het Atheneum in het liberale Deventer.

De auteur geeft een uitgebreid verslag van de opkomst en val van Van Vloten in de IJsselstad. Hij werd om zijn te persoonlijke kritische uitlatingen ontslagen en een "strategische terugtocht" was niet in overeenstemming met zijn karakter. Deze zaak leidde tot een pennestrijd op nationaal niveau.

Johannes van Vloten was in sommige opzichten zijn tijd vooruit. Al in de vorige eeuw pleitte hij voor ontwikkeling van de arbeiders op eigen kracht en voor natuurbescherming.

De waarde van dit artikel wordt verhoogd door opname van het bericht "Vervolgelingen in Deventer" in de Kamper Courant (30-5-1867) en van een brief van Van Vloten aan de gemeenteraad van Deventer.

Stekelenburg, H.A.V.M. van, 'Rooms-katholieke landverhuizers naar de Verenigde Staten'. In: *Spiegel Historiae* 12 (1977) nr. 12 (dec) 681-689.

Nu eens geen artikel over de gereformeerden, maar over de landverhuizing der rooms-katholieken in de periode 1845-1875. Deze vond eveneens voornamelijk groepswijze plaats, vaak onder leiding van een geestelijke, vooral vanuit Noord-Brabant, Limburg en Gelderland. Vele R.K. emigranten kwamen in Wisconsin terecht.

De motieven van deze mensen lagen veel meer in het materiële dan in het godsdienstige of politieke vlak. Volgens de auteur staat het onderzoek van de R.K. emigratie naar de V.S. in de vorige eeuw nog maar in de kinderschoenen. Vooral bestudering van ego-documenten zal hier nog veel aan het licht kunnen brengen.

Tot de talrijke illustraties behoort een tragikomische briefwisseling tussen een emigrant en zijn in Nederland achtergebleven ouders.

J.G. Kikkert

- In de rubriek *Inventarisatie*:

Overzicht van lopend onderzoek: Universiteit van Amsterdam. (met voorlopige titel van het onderzoek, onderwerp van het onderzoek en de te verwachten publicatie-vorm, omvang en datum van publicatie.)

- H. v.d. Bergh: Het Nederlands symbolisme. Bloemlezing van Nederlandse symbolistische teksten met beredeneerde overzichten van periodisering, invloeden en naderking.
- G.J. v. Bork: 1. Vaderlandsche Letteroefeningen (1761-1876). bibliografische beschrijving en analytische inhoudsopgave van de Vaderlandsche Letteroefeningen. Deel in de reeks Literaire Tijdschriften in Nederland?
2. de poëzie van Piet Paaltjens. synthese-deeltje: 80 pag.
- E. Endt: 1. Herman Gorter in zijn verhouding tot de tachtigers. artikel in een verzamelbundel opstellen over Gorter onder red. van G. Stuiveling. 50 pag. najaar 1977.
2. Gorters *Verzen* (1890) heruitgave van Gorters *Verzen* met inleiding en annotaties. 200 pag. najaar 1977.
- J.H.A. Fontijn: poëtische geschriften in de 19e en 20e eeuw. najaar 1977.
- B. Luger: 1. een nog steeds vergeten letterkundige: H.J. Polak. Verslag van een onderzoek naar de literaire kritiek van H.J. Polak, tijdschriftartikel, 30 pag. 1978.
2. ik schrijf 'Minnebrieven van Multatuli'. ontstaans-geschiedenis, interpretatie en waarderingsgeschiedenis van Multatuli's *Minnebrieven*. boek: 150 pag. 1979-80.
- M.Th.C. Mathijssen-Verkooijen: 1. de brieven van de Schoolmeester, volledige brief-uitgave met commentaar, + 1000 pag. 1985.
2. literaire tijdschriften vanaf 1800, kwantitatieve lijsten van telkens 10 jaar literaire tijdschriften. artikelen van telkens + 5 pag. vanaf 1977 (april).
- G.J. Vis: J. Kinker. Bloemlezing uit zijn gedichten, met inleiding en aantekeningen, in de reeks Klassieken van Tjeenk Willink/Noorduyt? voorjaar 1978.

Straks in: Current Research, publicatie-vooraf van ZWO-inventarisatie nov. '76 - april '77.

Door Wim Hendriks is een selectie gemaakt uit het materiaal van de inventarisatie. Uit dit geselecteerde materiaal heeft hij een tweetal soorten verwijderd:

- 1) onderzoeken die reeds in de rubriek *Inventarisatie* van *Dokumentaal* zijn gepubliceerd.
- 2) onderzoeken die al in de vorige uitgave van *Current research* vermeld zijn,

Utrecht/Nederlands

A.L. Sötemann + alii (zie hierna), De Nederlandse roman sinds 1750. Een reeks studies over de veranderingen in de literaire-conventie-complexen en de relatering daarvan aan het zich wijzigende proces van communicatie tussen auteur en lezer door middel van het literaire werk, De volgende dissertaties worden aangekondigd; J.J. Kloek, Het onthaal van de Werther in Nederland; problemen m.b.t. het receptie-onderzoek, 1979.

A.N. Paasman, De Nederlandse briefroman, in het bijzonder die van Feith en Post, 1980.

A.G.H. Anbeek van der Meijden, De schrijver in de coulissen; onderzoek naar drie 'objectieve' romans: Een Liefde, Noodlot, Inwijding. 1980, L.L. Cofni, Het naturalisme in Nederland; theorie en praktijk, 1981.

Nijmegen Nederlands

N.H.M. Maas & M. Stapert-Eggen, Bibliografie J.A. Alberdingk Thijm. In samenwerking met Nijm/Katk, Doc. Centrum,

W.M.H. Hummelen & K.A.P. Reynders & N.H.M. Maas, Marcellus Emants en de werkelijkheid,

P.H. Dubois, K.A.P. Reijnders, M. Stapert-Eggen & N.H.M. Maas, Verzamelde novellen van Marcellus Emants,

P.H. Dubois & N.H.M. Maas, Marcellus Emants, cahiers met aantekeningen, K.A.P. Reijnders, Sternes Sentimentele Reis door Frankrijk en Italië, opnieuw uit het Engels vertaald (door Jacob Geel). Heruitgave met inleiding en aantekeningen.

F. Litmaath, N.H.M. Maas & A. Vullingsh, Kritieken Willem Kloos, bloemlezing met (inleiding).

M. Riga-Van Duin & N.H.M. Maas, Vlugmaren van Carel Vosmaer. (bloemlezing met inleiding en aantekeningen) In samenwerking met: Projectgroep J.A. Alberdingk Thijm.

Goedegebuure, Jaap: 'Couperus' vertaling van *La tentation de Saint Antoine* en de nawerking daarvan in zijn oeuvre.' In: *De nieuwe taalgids* 70 (1977), p. 500 - 507.

Aangezien er van Couperus' hand weinig vertalingen bestaan, blijkt diens bewondering voor Flaubert eens te meer uit het feit, dat zich daaronder een aantal fragmenten bevindt uit Flaubert's *La tentation de Saint Antoine*.

Goedegebuure geeft een opsomming van de onvertaalde gedeelten en konkludeert dat het merendeel gecensureerd is wegens overmaat aan erotiek en morbiditeit, terwijl enkele weglatingen op het eerste gezicht onverklaarbaar lijken, omdat ze de loop van het verhaal zelfs schaden.

Hij signaleert een te letterlijke vertaling met veel onjuistheden. Op een suggestie dat de 'vreemde' weglatingen verklaard kunnen worden uit de (te) grote overeenkomst qua motief en idee met Couperus' sprookje *Psyche* volgt een overzicht van Flauberts invloed op Couperus. Enige verwantschap met *La tentation* vertoont, behalve *Psyche* en het latere sprookje *Fidessa* ook *De Berg van Licht*. In verband met dit boek moet ook *Salammbô* genoemd worden.

Jäger, G.: 'Die deutsche Leihbibliothek im 19. Jahrhundert. Verbreitung, Organisation, Verfall.' In: *IASL (Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur)* 1977, Bnd 2, pp. 96 - 133.

In deze bijdrage wordt de geschiedenis van de bloeiperiode van het commerciële lenen van boeken en periodieken in Duitsland (eind 18e eeuw tot 1848) tot aan het verval ervan (eind 19e eeuw) beschreven. De volgende organisatievormen van de leesbibliotheek komen aan de orde:

- 1) 'Lesekabinette' en 'Lesemuseen' (waarin leeszaal, studiezaal, muziekzaal en conversatiezaal)
- 2) 'Journalistikum' (gespecialiseerd in uitleen van kranten en tijdschriften. Vaak verbonden aan een leesbibliotheek)
- 3) Speciale bibliotheken (met bv. uitsluitend romans, of buitenlandse publicaties of toneelstukken)
- 4) 'Novitäten-Lesezirkel' (te onderscheiden van de gewone leesbibliotheek door een grotere keuzemogelijkheid (fictie en studiewerken), door het bezit van recente werken, door de verzorgde staat van het uitleenmateriaal.)

Uit een grove analyse van 12 representatieve catalogi van leesbibliotheken blijken twee tendenties: toename van het aantal romans (tot 80%) en toename van het aantal buitenlandse (speciaal franse) werken.

De oorzaken van het verval van de leesbibliotheken na 1850 zijn complex: toenemende populariteit van de roman-feuilleton, goedkope uitgave van romans, overproductie, protesten van auteurs en uitgevers, discussies over hygiëne (leesbibliotheek als overbrenger van epidemieën).

Uit gegevens van de 'Verein deutscher Leihbibliothekare' (1886 - 1891) blijkt de financiële ineenstorting van de leesbibliotheek aan het einde van de 19e eeuw.

Ellen Krol

Duyx, Jan H.M. 'Is Truken wel autistisch?' In: *De Revisor* IV (1977) 5 (okt) p. 57.

Reactie op: Mathijssen, M. 'Romantisch cliché of protocol?'. verschenen in: *De Revisor* IV (1977) 3 (juni) p. 35 - 38, gevolgd door een nawoord van Marita Mathijssen.

Mathijssen, M. 'De maagdelijke pen. Over 'Twee vrouwen' uit de 19e eeuw'. In: *De Revisor* IV (1977) 6 (dec) p. 43 - 50.

Vóór 1870 was de door een vrouw geschreven roman een tamelijk weinig voorkomend verschijnsel in de Nederlandse literatuur. De kritiek was in de eerste helft van de negentiende eeuw uitsluitend in de handen van mannen, zij lieten hun recensiecriteria bepalen door het beeld dat zij van de vrouw hadden. De twee belangrijkste schrijfsters die vóór 1850 publiceerden waren Geertruida Toussaint en Betsy Hasebroek. De laatste onderscheidt zich o.a. door een tamelijk sterke romantische beïnvloeding. De rol van de vrouw in haar roman *Twee vrouwen* (1840) wordt nagegaan en er wordt aandacht besteed aan de ontvangst van haar werk in eigentijdse en latere kritiek. Tenslotte wordt een drietal mogelijkheden verondersteld waarom er van *Twee vrouwen* geen eigentijdse recensies bestaan.

Henk Eijssens

Deyssel, L. van, 'Over zitting-techniek' [met een inleiding van Harry G.M. Prick] . In: *Maatstaf* 25 (1977) 11 (nov.), p. 13-20.

Van Deyssel noemde zijn werkuren *zittingen*; om deze zo productief mogelijk te maken stelde hij daarvoor van te voren vaste programma's op, waaruit hier een kleine bloemlezing (zonder commentaar) van half 1891 tot begin 1892 wordt gegeven.

Dick Welsink

Francken, E. 'Een vergeten naturalist'. In: *Tirade* 21 (1977) 226/227 (juni/juli p. 445-456.

Eén van de onbekende schrijvers van rond 1900 is Aug. P. van Groeningen (1866-1894). In de jaren 1887-'89 schreef hij vrij veel, maar slechts de roman *Martha de Bruin* is bij zijn leven in boekvorm verschenen. Binnenkort wordt zijn *Volledig werk*, met daarin correspondentie, gepubliceerd.

Naturalist wordt Van Groeningen genoemd omdat hij zich heeft laten inspireren door Zola. Zola heeft veel invloed gehad, in Nederland bijvoorbeeld op Prins, Van Deyssel en Netscher. Het hoogtepunt van de Nederlandse naturalistische beweging ligt tussen 1885 en 1890, als de kritiek in Frankrijk op het naturalisme steeds groeit. *De nieuwe gids* publiceerde naturalistisch werk en Van Groeningen werd door Netscher in contact gebracht met Kloos die voor plaatsing van werk van Van Groeningen in *De nieuwe gids* zorgde.

Van Groeningen heeft zich er nooit op laten voorstaan dat hij een naturalist was, maar er zijn wel enkele kenmerken op grond waarvan men hem naturalist kan noemen. Daaronder is het maatschappelijk aspect van zijn werk, vooral in zijn journalistieke arbeid in het *Radicaal weekblad*.

Van Groeningen, zo stelt Francken aan het slot van het artikel, is geen groot schrijver, maar is boeiend om zijn eigenaardige plaats in het Nederlands naturalisme en "omdat hij zijn eigen betrokkenheid uit veel van zijn geschriften kan laten spreken".

Jelle van der Meulen

Kamphuis, G. 'Een onbekend portret van Aarnout Drost'. In: *Jaarboek Genootschap Amstelodamum* 69 (1977), pp. 176 - 192.

Tot op heden was van de jonggestorven schrijver Aarnout Drost maar één portret bekend, een lithografie. Schrijver ontdekte het schilderij waarnaar de litho vervaardigd is. Er wordt een uitvoerige analyse gegeven van dit portret, dat in 1835 geschilderd werd door Petrus Kiers, gevolgd door een schat aan tot dusver onbekende biografische gegevens, niet alleen over Drost, maar ook over zijn voorzaten. Tevens kan de naam genoemd worden van de mogelijke verloofde van Drost: Anthonia Altius; een veronderstelling die met veel feiten en argumenten wordt geschraagd. Het artikel is rijk gedocumenteerd en fraai geïllustreerd, o.m. - uiteraard - met het onbekende portret.

P.v.Z.

De Busschere, K., 'Guido Gezelle. Lyriek der stille wateren'. In: *VWS-Cahiers. Bibliotheek van de westvlaamse letteren* 69, 12 (1977) 4/A (winter) 1-16 en Huyghebaert, J., 'David de Simpel. Met mijn oud verzenkraam'. In: *VWS-Cahiers* 70, 12 (1977) 4/B (winter) 1-16.

Twee van de 'cahiers' (volgens de gekende formule: biografie, bloemlezing en bibliografie) zijn in de jaargang 1977 aan 19e eeuwse auteurs gewijd. Het nummer over G. Gezelle herinnert eraan dat het honderd jaar geleden is dat Gezelle een tweede vruchtbare poëtische periode begon. In het tweede nummer wordt op genuanceerde wijze een vergeten rederijker uit de eerste Vlaamse dichtersgeneratie van de 19e eeuw, David de Simpel (1778-1851), voorgesteld. Na de gedocumenteerde biografie volgt een korte bloemlezing, een erelijst van de dichter in rederijkerswedstrijden en een bibliografie.

Lissens, J.P., 'Het prospectus van de eerste reeks van het tijdschrift "Van Nu en Straks". Drukgeschiedenis en betekenis! In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Taal- en Letterkunde*. Nieuwe Reeks (1977) 1, 109-140.

Vergelijking, datering en uitvoerige bespreking van de vijf verschillende drukversies van het prospectus van de eerste reeks van het artistieke avant-gardetijdschrift *Van Nu en Straks* (1893-1901). Aan de hand van documentatie en correspondentie uit het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen wordt de vrij langdurige ontstaansgeschiedenis ervan (van 1 oktober tot 14 december 1892) tot op de laatste letter gereconstrueerd. Die letter was overigens belangrijk, want uit het onderzoek blijkt dat niet zozeer de tekst van het prospectus, maar de presentatie en typografische schikking ervan de grote struikelblok vormden. Hiermee wordt aangetoond hoezeer het tijdschrift aan het esthetisch-ambachtelijke aspect belang hechtte. De auteur belicht tenslotte ook de rol van de diverse redactieleden, waarbij vooral de nadruk wordt gelegd op de inspirerende stuwkracht van A. Vermeylen en het formeel perfectionisme van H. Van de Velde. De auteur slaagt erin m.b.t. laatstgenoemde enkele verkeerde opvattingen recht te zetten.

J.P. Couttenier

Nimmegeerd, W. 'Woord vooraf bij de publikatie van drie gedichten van Prudens van Duyse uit de bundel "Nazomer", uitgegeven in 1859 en bekroond met de vijfjaarlijkse prijs voor Nederlandse letterkunde (1855-1859).' In: *Deus ex machina* 1 (1977) 1 (jan.-maart) p. 47-54.

De auteur maakt enkele opmerkingen over Van Duyses poëtische ontwikkeling, hij poogt hem te plaatsen in de ontwakende Vlaamse beweging en schenkt enige aandacht aan diens relatie met de romantiek.

Bruynseraede, M. 'Kalevala, het Finse volksepos'. In: *Deus ex machina* 1 (1977) 1 (jan.-maart) p. 75-83.

Eigenlijk een - nogal lyrische - inleiding voor het reeds in het tweede nummer van *De negentiende eeuw* (p. 133) aangekondigde artikel.

Legrand, J.M. 'A. Wiertz le peintre-cerveau.' In: *Deus ex machina* 1 (1977) 4 (okt.-dec.) p. 335-343.

Als vervolg op een eerder artikel over Wiertz (zie: *De negentiende eeuw* jrg. 1, p. 133) geeft de auteur een samenvatting van en reactie op een nekrologie van Wiertz, door Carel Vosmaer in 1865 gepubliceerd in *De Nederlandsche spectator*.

N.M.

Peters, L.A.H. 'Bij de benoeming van de eerste gouverneur van Limburg in 1815'. In: *De Maasgouw* 96 (1977) nr. 1 kol. 1 - 10.

In dit artikel geeft de auteur in het Nederlands een in het Frans geschreven nota weer van de hand van Karel Lodewijk Baron van Keverberg van Kessel, gericht aan de Algemeen Secretaris van Staat A.R. Falck, en voorziet die van commentaar en biografische aantekeningen. De nota, waarvan het niet bekend is of ze ooit verzonden is, bevat overwegingen aangaande de benoeming van een gouverneur in Limburg in 1815. Geen der door Baron van Keverberg van Kessel genoemde kandidaten (P.J.M. Graaf d'Arschot-Schoonhoven, J.B.J.F. Graaf de Marchant d'Ansembourg, A.C. Membrede, E.L. Baron de Surlet de Chokier en J.F. Hennequin) werd tot gouverneur benoemd. Voor die functie werd Charles de Brouckère (1757 - 1850) uitgekozen. Hij vervulde het gouverneurschap van 1815 tot 1828.

Ommeren, H.R. van 'Over de aanduiding "Hertogdom Limburg"'. In: *De Maasgouw* 96 (1977) nr. 1 kol. 11 - 27.

In het jaar 1906 besloten de Provinciale Staten van Limburg om hun provincie voortaan niet meer aan te duiden met de betiteling "Hertogdom". Aan deze beslissing waren sinds 1904 vele discussies en onderzoeken voorafgegaan. De verslagen daarvan die samen ruim tweehonderd pagina's beslaan in het Provinciaal Blad van Limburg, gebruikt de auteur van dit artikel om uitleg te verschaffen over de benaming "Hertogdom Limburg" en om uiteen te zetten hoe en waarom er aan het gebruik van deze titel een eind is gekomen. Centrale conclusies in dit betoog zijn:

- De inrichting van Limburg tot "hertogdom" in 1839 geschiedde alleen in verband met het fungeren van deze provincie als Duitse bondsstaat.
- Het "Hertogdom Limburg" is nooit formeel opgeheven, al heeft de benaming sinds de liquidatie van de Duitse Bond (1866/67) slechts historische betekenis. Sedert 1887 gebruikt de Nederlandse regering de betiteling "Hertogdom" niet meer. Pas in 1906 volgt de Limburgse statenvergadering de landsregering daarin na.

Quaadvlieg, G.M.I. 'Het muziekonderwijs te Maastricht in de 19e eeuw'. In: *De Maasgouw* 96 (1977) nr. 2 kol. 33 - 39.

In dit artikel schetst de auteur de moeizame pogingen om in het 19e eeuwse Maastricht te komen tot ruimere mogelijkheden voor het ontvangen van muziekonderricht. Hij besteedt daarbij aandacht aan de mislukte pogingen om in de Franse Tijd een rijksmuziekschool te vestigen in de Maasstad, aan de particuliere initiatieven die in de eerste helft van de 19e eeuw ondernomen werden om het muziekonderwijs van de grond te helpen, aan de gevolgen van de rivaliteit tussen de Maastrichtse muzieksociëteiten voor dat muziekonderwijs en aan de gereserveerde houding van de gemeenteraad ten aanzien van een gemeentelijke muziekschool.

Hövelmann, Gregor 'Nova et Vetera: De Vlaamse Beweging in Geldern 1866. Eine Beobachtung zur Geschichte des gesamt-niederländischen Bewusstseins'. In: *De Maasgouw* 96 (1977) nr. 2 kol. 62 - 63.

In de rubriek 'Nova et Vetera' deelt de heer Hövelmann de vondst mede van een uit 1866 daterend schrift van Joseph Halley (1799 - 1887), burgemeester van de Duitse stad Geldern, dat van groot belang is voor de geschiedenis van de overgang van het Nederlandse naar het Hoogduitse taalgebruik in de in 1816 Pruisisch geworden Kleefse en Gelderse gebieden van het Duitse Rijnland. Halley was er zich van bewust dat er buiten de grenzen van het Koninkrijk der Nederlanden Nederlandse dialecten gesproken werden. Dit laat hij duidelijk blijken in het pas ontdekte schrift, waarin naast Gelderse dialectspecimen ook meerdere Vlaamse liederen voorkomen. Halley heeft die Vlaamse liederen echter overgenomen uit de bundel *Oude Vlaemsche Liederen* van J.F. Willems.

Raedts, C.E.P.M. 'Uit de ontwikkeling van het toneel- en concertwezen te Heerlen'. In: *De Maasgouw* 96 (1977) nr. 3/4 kol. 104 - 106.

Deze notitie wil een aanvulling zijn op het in 1976 verschenen boek van H. Schillings over toneel en theater in Limburg. Raedts deelt mede, dat er in 1896 in Heerlen niet één, zoals Schillings beweert, maar twee concertzalen feestelijk werden geopend. In het kort schetst hij de lotgevallen van deze zalen. Bovendien schenkt hij aandacht aan de Heerlense toneel- en concertaccommodatie in de eerste helft van deze eeuw.

Verheijen, G.F. 'De harmonie van Horst in de 19e eeuw sinds haar "allereerste opkomst" in 1811'. In: *De Maasgouw* 96 (1977) nr. 6 kol. 161 - 175.

Zich baserend op een "Journaal der Harmonie van Horst", dat de periode 1811 - 1910 bestrijkt, geeft Verheijen een overzicht van de 19e eeuwse geschiedenis van de Koninklijke Harmonie van de Noordlimburgse plaats Horst. Hij schenkt daarbij aandacht aan de prille beginjaren, aan de "Musikalischen Band van Horst" (1817 - 1836), aan

de reglementsverandering van 1836, aan de muzikale activiteiten van de harmonie in het midden van de 19e eeuw, aan belangrijke personen uit het Horster muzikleven, aan jubilea en aan de verlening van de naam "Koninklijke Harmonie" door koning Willem III in 1887.

Anoniem 'In de galerij: Nijmeegse zegezing'. In: *Numaga* XXIV (1977) nr. 1 (maart 1977) p. 31- 32.

In 1873 werd in Den Haag besloten tot de aanleg van de spoorlijn Arnhem-Nijmegen. In Nijmegen gaf dit aanleiding tot vreugdevertoon. Een anoniem dichter maakte een "Spoorbruglied" op de melodie van het bekende "Vivat Papa Chassé". Een exemplaar van dit lied is afgedrukt op p. 32.

Brinkhoff, J. 'Herstelde hulde aan het Driemanschap'. In: *Numaga* XXIV (1977) nr. 2 (juni 1977) p. 61 - 62.

De heer Brinkhoff schreef deze bijdrage als een kleine huldeblijk bij de voltooiing van de restauratie van het viaduct over de Voerweg te Nijmegen, dat in 1885 was gebouwd ter ere van de heren Graadt van Roggen, Francken en Terwindt, de stimulators van de uitleg van de oude vestingstad aan de Waal

Brinkhoff, J. 'In de galerij: H.D.J. van Schevichaven 1827 - 1918'. In: *Numaga* XXIV (1977) nr. 3 (september 1977) p. 95 - 96.

In deze bijdrage staat de heer J. Brinkhoff even stil bij de 150e geboortedag van de befaamde Nijmeegse stadsarchivaris Van Schevichaven. Op 70-jarige leeftijd werd hij tot gemeentearchivaris benoemd. Tot aan zijn dood publiceerde hij een indrukwekkend aantal werken over de Nijmeegse geschiedenis, die ook thans nog van groot belang zijn voor historisch onderzoek.

Brinkhoff, J.M.G.M. 'Broeders van Maastricht honderd jaar in Nijmegen. I Voorspel: De lijdensweg van vergeten pioniers'. In: *Numaga* XXIV (1977) nr. 4 (december 1977) blz. 97 - 112.

Raeven, Rolandus 'Broeders van Maastricht honderd jaar in Nijmegen. II Kroniek van een honderdjarige'. In: *Numaga* XXIV (1977) nr. 4 (december 1977) blz. 112 - 129.

Bij de herdenking van het eeuwfeest van de komst van broeders van de Congregatie van de Onbevleete Ontvangenis van Maria vanuit Maastricht naar Nijmegen, besteedt J. Brinkhoff aandacht aan de pioniers van het katholiek onderwijs in de Waalstad. Daarbij staat de Sint Vincentiusvereniging afdeling Nijmegen centraal. Deze streefde vanaf haar oprichting in 1847 de vestiging van armenscholen voor jongens in Nijmegen na. Pas in 1877 wordt het ijveren beloond met de komst van de Broeders van Maastricht naar de Waalstad.

R. Raeven schetst de lotgevallen van de broeders en de scho-

len, die zij onder hun hoede hadden, vanaf 1877. Hij besteedt daarbij aandacht aan de schuchtere beginjaren, de financiële beslommeringen, het dagelijks leven der eerste broeders, het rijke roomse leven en de periode na de tweede wereldoorlog.

'Industriële Archeologie in Limburg'. In: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg XXII* (1977) blz. 1 - 48.

'Industriële archeologie' is een term, die naar men aanneemt voor het eerst gebruikt werd door Michael Rix. Deze schreef in 1955 in *The Amateur Historian* een artikel over de noodzaak tot beschrijving of bewaring van de getuigenissen van de industrialisatie, voordat ze definitief verdwenen zouden zijn. Aangezien de 19e eeuw veelal gezien wordt als de eeuw van de industriële revolutie, zal het iedereen duidelijk zijn, dat de industriële archeologie van groot belang is ten aanzien van de 19e eeuw.

Onder het hoofd "Industriële Archeologie in Limburg" publiceert het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg in haar jaarboek 1977 een aantal lezingen, die gehouden werden op de Culturele Dag Limburg 1976. De bijdrage van H. Balthazar, hoogleraar te Gent, houdt zich bezig met definities en methodieken van de industriële archeologie (pp. 4 - 17). G. Linssen en A. Linters bekijken in hun bijdragen de (geringe) belangstelling voor de industriële archeologie in Nederlands en Belgisch Limburg (resp. pp. 18 - 32 en 33 - 48).

A. Geurts

Halbertsma, H. 'Friese Oudheidkunde Anno 1877'. In: *It beaken* 39 (1977) 5/6 p. 178 - 192.

De *Historische Tentoonstelling* in 1877 te Leeuwarden gehouden, bij het 50 - jarig bestaan van het Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, resulteerde in de oprichting (1881) van het museum dat nu nog als Fries Museum bestaat. Veel onjuistheden die in de gids bij de tentoonstelling stonden, zijn in de catalogus van het nieuwe museum verbeterd, wat te danken is aan het contact van de Leeuwarder Mr. Jacob Dirks met Dr. W. Pleyte uit Leiden.

Geschetst wordt hoe en waar het Friesch Genootschap tot dan toe haar collectie ten toon stelde en hoe dat in die tijd in Groningen gebeurde. Naar aanleiding van de *Historische Tentoonstelling* (waar meest voorwerpen uit particulier bezit te zien waren) verschenen een paar boekjes met aardige bijzonderheden.

Het Friesch Genootschap heeft in de 19e eeuw nogal eens wat vondsten laten schieten, die bij het afgraven van terpen te voorschijn kwamen. Pleyte heeft gewezen op het belang van het terpenonderzoek, maar dat onderzoek kwam pas ver in de 20e eeuw goed op gang.

Haan, S. de. 'Inwoners der stad. bekend door hunne menschlievendheid. Het bestuur over de leeuwarder gevangenissen in de eerste helft van de 19de eeuw'. In: *It beaken* 39 (1977) 5/6 p. 218 - 228.

Het materiaal voor dit artikel verzamelde De Haan bij zijn inventarisatie van de archieven van de instellingen van het gevangeniswezen in Friesland. Hij geeft eerst een korte beschrijving van gevangenisbestuurders ('regenten') in Nederland in de periode 1810 - 1953, dan speciaal van die in Leeuwarden in het begin der 19e eeuw. De situatie van de gevangene wordt behandeld met betrekking tot arbeid, voedsel, onderwijs, ontspanning e.d. De regenten zagen de gevangene als iemand die om zijn misstap door de maatschappij gestraft moest worden, maar waar men verder niet naar hoefde te luisteren. Tot slot bespreekt De Haan de positie van het gevangenispersoneel. Het lager personeel wordt door de gevangenisbestuurders zeer neerbuigend behandeld, terwijl ook tegen het hoger personeel een autoritaire houding wordt aangenomen. Een situatie die pas in de 20e eeuw zou veranderen.

Jelle van der Meulen.

Kleyn, J. de. 'Tabakspotten in Tegelen (1850-1900)'. In: *Antiek* 12de jrg. (1977) nr. 2 (augustus/september) 115-120.

Aandacht wordt geschonken aan een qua vorm opvallend product uit de geschiedenis van het versierde volksaardewerk dat hier in Nederland is gemaakt. Ofschoon veel van het doorgaans geelbruine of groen kleurige aardewerk voor het dagelijks gebruik is bestemd, zijn er ook wel siervoorwerpen, zoals deze tabakspotten die "ongetwijfeld in de mooie kamer op een opvallende plaats (zijn) neergezet als een pronkstuk waar men trots op was" (120).

De eigen aard van het volksaardewerk en haar historische ontwikkeling in de loop der eeuwen - ook in de 19de eeuw - is helder en ter zake kundig te vinden in de rijk geïllustreerde catalogus van de tentoonstelling: Kleyn, J. de '*Pot - sierlijk*' versierd volksaardewerk. Nederlands Openluchtmuseum Arnhem, 1977.

W.M. Zappey en F. van Erpers Royaards. 'Amstelporselein' in: *Mededelingenblad Vrienden van de Nederlandse Ceramiek* 86/87 1977, nr. 2 - 3, 2 - 91.

Over belangstelling voor 'de kunsten van het vuur' valt in Nederland niet te klagen, gezien het aantal tentoonstellingen op het gebied van ceramiek en glas. Om de kennis over deze materie te vergroten is een goede catalogus als begeleider op een expositie waardevol, zeker als ter zake doende beschrijvingen van de voorwerpen worden vergezeld door een relevante studie. Dit is het geval met genoemde aflevering van het MVNC, welke tevens als catalogus gold voor de tentoonstelling 'Amstelporselein' in het Museum Willet-Holt-huysen te Amsterdam (17.9.1977 - 4.12.1977). De doorwrochte studie

van Dr. W.M. Zappey over de geschiedenis van de vervaardiging van porselein in de fabriek te Ouder-Amstel (vanaf 1784) en daarna in die te Nieuwer-Amstel (na 1809 tot 1814) kan niet genoeg gewaardeerd worden. Juist de vele gegevens die de auteur hier bijeen heeft gebracht over de eigenaren, degenen die in de fabriekjes werkten, het materiaal, de situatie van de betrokken percelen en dat tegen de historische achtergrond van die jaren geplaatst, maken het mogelijk dat het tot nu toe onduidelijke beeld rond de productiviteit van de Amstelfabrieken nu 'uit de verf' gekomen is. Mede door het uitputtend gebruikmaken van archivalisch materiaal. Daardoor is deze catalogus meer geworden dan een begeleider op een tentoonstelling: het is voor een ieder die in de geschiedenis van het Nederlandse porselein is geïnteresseerd één der tot nu toe waardevolste publicaties!

Marie-Cornélie Roodenburg

M. de Vroede, 'Pedologie: de aanzet tot experimentele pedagogiek in België, ca. 1895 - 1914, *Pedagogische Studiën* 1977 (54), blz. 373 - 385.

De pedologie is de empirisch-experimentele bestudering van het pedagogische verschijnsel. Deze benaderingswijze stelt zich tegenover de filosofisch-deductieve studie van de fenomenen opvoeding en onderwijs. Centrale figuren voor de pedologie in Europa zijn E. Meumann en W.A. Lay. Voor België, dat op het terrein van de pedologie aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw een belangrijke rol speelde, zijn te noemen J.J. van Biervliet, E. Claparède, O. Decroly, J. Degand, I. Ioteyko, T. Jonckheere, A. Michotte, V. Mirguet, A. Nyns, M.C. Schuyten en A. Thiéry. De Vroede maakt melding van hun theoretisch-beschouwende en empirisch-experimentele activiteiten.

A. Bosman-Hermans, 'De inhoud van de onderwijzersopleiding in België, 1844-1854', *Pedagogisch Tijdschrift*, II, 10, 1977, blz. 565-590.

Binnen het kader van de eerste wet op het lager onderwijs van 23 september 1842 werd in België de vorming van onderwijzers toevertrouwd aan kweekscholen. In 1854 werd er een rijksleerplan uitgevaardigd. De bisschoppelijke kweekscholen kregen eerst in 1861 een leerplan, dat overigens conform was aan dat van de rijkskweekscholen. De inhoud van de onderwijzersopleiding vóór 1854 werd gevonden door bestudering van een ministerieel ontwerp van algemeenreglement van 1843, een reglement rijkskweekscholen van 11 november 1843 en een algemeen reglement van bisschoppelijke kweekscholen van 17 december 1843. In het leerplan stond de algemene vorming van de onderwijzers centraal, de beroepsopleiding was aan het einde van de opleiding geplaatst.

N.L. Dodde

Simons, C.H.F., 'Wijzigingen in de militaire wetgeving van 1814 in het bijzonder met betrekking tot de rechtspleging bij de Zeemacht'. In: *Militair Rechtelijk Tijdschrift* LXX (1977) afl. 7 (juli/aug.), pp. 361-382.

Hoewel in de negentiende eeuw meermalen is getracht de in 1814 totstandgekomen militaire wetboeken volledig te herzien, veranderde er in het militaire rechts slechts weinig. Toen na de invoering van een nieuw burgerlijk wetboek van strafrecht in 1886 het klimaat hiervoor verbeterd was, kwamen er in het begin van onze eeuw enkele nieuwe wettelijke regelingen tot stand, in 1903 de wet op het militair strafen tuchtrecht en in 1912 de wijzigingswet op de rechtspleging bij land- en zeemacht en op de provisionele instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof. In 1963 werd het militair straf- en procesrecht nogmaals belangrijk gewijzigd.

J. van Hoof